

Příspěvek k „sémantické hygieně“ v politické teorii i praxi

Andrew Heywood: *Politické ideologie*. Přeložil Vladimír Drábek. Victoria Publishing, Praha 1994, 350 stran, ISBN 80-85865-10-6.

„*Bůh nebo hřebík, buď visíš na Bohu nebo na hřebíku*“, říká kdesi T. G. Masaryk. Člověku moderny, postupně ztrácejícímu metafyzické jistoty víry v Boha, byly právě ideologie nejčastější náhražkou „pravého“, tedy nesekulárního náboženství, tedy tím Masarykovým „hřebíkem“.

Z množství definic slova ideologie lze „vypreparovat“ základní atributy tohoto pojmu. Ideologie je systémem vzájemně souvisejících, více či méně soudržných idejí, názorů a přesvědčení, kterými určitá skupina lidí identifikuje sebe samu, politické prostředí, v němž se nachází, svůj vztah k tomuto prostředí a svou roli v něm. Ideologie mohou mobilizovat a legitimovat, ale také mystifikovat a manipulovat. Lze v nich hledat útěchu či návod. Nezřídka si nárokují právo normativní arbitráže. V jejich rámci dochází často k vytváření pojmoslovných systémů, sloužících jak ke komunikaci uvnitř ideologických entit, tak k šíření jejich přesvědčení navenek.

* * *

Britský politolog Andrew Heywood koncipoval svou knihu *Political Ideologies* (Macmillan 1992), vydanou v českém překladu pod názvem *Politické ideologie* (Victoria Publishing 1994), jako „*úvod do politických učení a doktrín, které formovaly světovou politiku v posledních dvou stoletích*“.¹ Pro samotný pojem ideologie pak přebírá vágní vymezení z knihy Martina Seligera *Politics and Ideology* (London 1976): Ideologie je „*soubor idejí, kterými člověk postuluje, vysvětluje a zdůvodňuje cíle a prostředky organizovaných sociálních akcí*“.² Takto pružná definice dovoluje autorovi zařadit do knihy i analýzu těch pojmů, o nichž může být pochybováno, zda patří k ideologii, tedy kapitoly o demokracii, environmentalizmu, nacionalizmu, a do jisté míry to platí i o konzervatizmu.

Formálně i metodou splňuje Heywoodova učebnice kritéria pro kvalitní úvod do studia. Na začátku knihy je definován předmět studia. Následuje devět zhruba třiceti stránkových kapitol, v nichž autor sleduje a velice čtivě popisuje vývoj, proměny, vzájemné vztahy a průniky jednotlivých myšlenkových systémů, zahrnutých do předmětu studia, tedy vše, co lze zařadit pod pojem politické ideologie. Vedle výše zmíněných kapitol autor dále pojednává o liberalizmu, socializmu, fašizmu, anarchizmu a feminizmu. Každá kapitola je v podstatě samostatným esejem, tj. obsahuje úvod, přehled jednotlivých vnitřních proudů dané ideologie a závěrečné zhodnocení. Zkoumané jevy jsou doplněny stručnými, nicméně velice přesnými příklady z historie. Jisté rozpaky vzbuzuje jen slovníček pojmů a osobností k dané tematice. Spíše středoškolská úroveň slovníčku vyvolává dojem, že jej autor zadal ke zpracování svým studentům.

Na rozdíl od jiných autorů pomíjí Heywood typologii a kritéria hodnocení politických ideologií. Zde snad stojí za zmínku kategorizace, kterou zařadil do úvodu své knihy *Contemporary Political Ideologies* Roy C. Macridis. Ten dělí ideologie do tří kategorií: a) „status quo“ ideologie, tj. systémy, které obhajují a racionalizují stávající řád; b) „radikální/revoluční“ ideologie, které požadují hluboké změny či dokonce vyvrácení stávajícího řádu; c) „reformní“ ideologie, které dávají přednost postupným změnám. K přesnější kvalifikaci politických ideologií používá Macridis čtyř hodnotících kritérií: „koherence“, „přesvědčivost“, „intenzita“ a „extenze“ (ve smyslu šíře přijímání a dopadu dané ideologie).³

Z hlediska metody je Heywoodova práce pro českého čtenáře zatím stále ještě vzácným příkladem čisté politologie. Autorovi jde především o pojmové zpřesnění, o hledání a defi-

nování trendů vývoje a vztahů uvnitř předmětu studia. V tradici českého politického myšlení (či politologie) byl průkopníkem takového přístupu T. G. Masaryk (např. *Ideály humanitní*).

Dalším kladem Heywoodova přístupu je schopnost udržet si po celou dobu ideologicky přísně neutrální odstup od zkoumaných fenoménů. Z tohoto hlediska se kniha pozitivně odlišuje od jiné, tematicky vzdáleně příbuzné práce, známé českému čtenáři, tj. od *Slovníku politického myšlení* Rogera Scrutona, jehož část byla publikována v Atlantisu v roce 1989.

I přes nesporná pozitiva – především samotný výběr titulu, jeho rychlé vydání (publikace byla připravena během neuvěřitelných třech měsíců, včetně překladu, necelé dva roky po vydání anglického originálu) – lze mít k českému překladu jisté výhrady, což bylo způsobeno spěchem s vydáním. Mnohé obraty a formulace se pohybují na samé hranici spisovné a hovorové češtiny. Uvedu jen namátkou: „teorie partyzánské války od Mao-Ce-tunga“ (s. 20); „funkcionář... měl pod palcem povyšování a rozmísťování...“ (s. 117); „jmenování Gorbačova za generálního tajemníka“ (s. 120).

V korekturách se navíc nepodařilo zachytit řadu překlepů. Opět uvedu několik příkladů: Disraeli samozřejmě nebyl premiérem v roce 1968, jak je uvedeno na s. 72; na s. 289 je v názvu Disraeliho politického románu Coningsby jedno n navíc; naopak K. Popperovi chybí na s. 15 r...

Český vydavatel bohužel nepřevzal z originálu ani jmenný a předmětový index, ani seznam rozšiřující četby k jednotlivým kapitolám. Změna poznámkového systému (v českém vydání jsou poznámky uváděny pod čárou, v originálu na konci textu) naopak zpřehlednila orientaci v použité literatuře.

* * *

Když přišel Francis Fukuyama v roce 1989 s tezí „konce historie“,⁴ měl na mysli konec historie jako boje idejí, který byl završen vítězstvím liberální demokracie a rozpadem komunistického bloku ve východní Evropě. Heywood s tímto názorem polemizuje v závěru své knihy: „Ve skutečnosti je samo tvrzení o »konci historie«... ideologickým soudem“, který pouze dokazuje, že „ideologická debata žije a že ideologie je neustálý a snad i nekončící proces“.⁵

Naproti tomu například Samuel Huntington přijímá ve svém kontroverzním esejí *The Clash of Civilizations*?⁶ Fukuyamovu tezi za východisko své teorie budoucího konfliktu. Ten se podle Huntingtona nebude odehrávat na hranicích ideologií, nýbrž – jak on sám říká – „bitevními čarami budoucnosti budou zlomové linie mezi civilizacemi“, a to v prvé řadě mezi arabským islámem a západním křesťanstvím. V této souvislosti stojí za povšimnutí fakt, že zatímco Huntington řadí politický islám do kategorie civilizace (jako nejvyšší a nejširší sdílenou kulturní identitu), Heywood o něm hovoří jen jako o politické ideologii. Tento rozpor pouze vypovídá o jisté „rozmlženosti“ pojmu ideologie, která pak může vést k rozdílným, subjektivním interpretacím.

„Myšlení jasné bolí – bolí ztráta mythu, bolí často poznávat věci nové,“ říká T. G. Masaryk Karlu Čapkovi v Hovorech s T. G. Masarykem.⁷ Že toto platí i o „ztrátě ideologie“, je do jisté míry potvrzeno vývojem systému mezinárodních vztahů po rozpadu komunistického ideologického bloku v roce 1989. Na jedné straně stále přežívá ulpívání na vžitých stereotypích, na druhé straně probíhá často zmatená, někdy i bolestná snaha překonat koncepcí a dělení minulosti. Poznání a orientace v politických ideologiích, z nichž některé tak dramaticky ovlivnily a formovaly naši minulost a přesahují do přítomnosti, je nutnou podmínkou na cestě k jasnému, nepředsuděčnému (a tedy i neideologickému) myšlení. I pro tento účel může být Heywoodova kniha vynikající pomůckou.

Svým specifickým zaměřením je publikace vhodným doplňkem rozsáhlejších standardních kompendií, která se zabývají historií politického myšlení.⁸ V každém případě by kniha

A. Heywooda Politické ideologie neměla chybět na seznamech literatury, doporučené studentům sociálních věd. Autorovo živé a čtivé podání navíc „činí“ knihu lehce „stravitelnou“ i pro laika.

Jiří Šedivý

¹ Heywood, A.: Politické ideologie. Victoria Publishing, Praha 1994, s. 7.

² Tamtéž, s. 14.

³ Viz Macridis, R. C.: Contemporary Political Ideologies. Little, Brown and Company, Boston, Toronto 1986, s. 12–16.

⁴ Viz Fukuyama, F.: The End of History? The National Interest (summer 1989), s. 13–18.

⁵ Heywood, A.: cit. dílo, s. 279–280.

⁶ Viz Huntington, S. P.: The Clash of Civilizations? Foreign Affairs (summer 1993), s. 22.

⁷ Čapek, K.: Hovory s T. G. Masarykem. F. Borový-Čin, Praha 1936, s. 217.

⁸ Například: Janet, P.: Dějiny vědy politické. Se zřetelem k mravovědě. J. Laichter, Praha 1896. 2 svazky; Sabine, G. H.: A History of Political Theory. The Dryden Press (různá vydání od roku 1937); Strauss, L., Cropsey, J.: History of Political Philosophy. The University of Chicago Press, Chicago, London (různá vydání od roku 1963); Touchard, J.: Histoire des idées politique. Presses Universitaires de France, Paris (různá vydání od roku 1958). 2 svazky.